

BEVEZETŐ

Az első világháború utáni években, midőn a jugoszláviai magyarság Pesttel való kapcsolatai mindinkább gyengülnek, majd átmenetileg meg is szakadnak, csak nehezen, kerülő utak árán konstituálódhatott az irodalmi élet. A már korábban sikereket elért írók tanácstalanul figyelik a fejleményeket, a múltba fordulnak, s valójában el sem tudják képzelni, hogy ezen az „elszakadt” tájon eredeti magyar literatúrát lehetne és kellene felvirágoztatni. Az inercia törvénye szerint tovább alkotnak ugyan, ám szemük előtt változatlanul a magyar irodalom lebeg, melyhez tartoztak, vagy hitték, hogy tartoznak. Ugyanakkor a jugoszláv királyságba emigrált írók és újságírók sem kutatják még egy sajátos itteni irodalom fejlesztésének lehetőségét, hisz vagy véletlen állomáshelyüknek látják a vajdasági városokat és falvakat, vagy pedig, gyökértelenségüket legyőzendő, a határokat nem ismerő, egyetemes irodalom eszményére esküsznek.

Így aztán a húszas évek elején fogant vállalkozások jórészt elszigeteltek is maradtak, különféle eszmei magatartást és ízlést képviseltek, anélkül hogy a kezdeményezők olvasóközönségünk struktúráját, kulturáltságának fokát, igényeit ismerték volna. S a helyzetet csak bonyolította, hogy Vajdaságot még értelmiségi körökben is hagyománytalanak, anyagiakban bővelkedő, ám szellemiekben szegény, már-már istentől parlagnak teremtett tájéknak tekintették, hol igazi értékeket csakis emberfeletti erővel és áldozatkészséggel lehet létrehozni, mindennemű biztosítéka nélkül annak, hogy az ugar nem szívja-e föl őket nyomtalanul.

A széttagoaltság, a bizonytalanság, a kényszerű tétovázás körülményei közepette két gócpontban éled meg erőteljesebben az irodalmi tevékenység. Az egyik Szabadka, pontosabban a Bács megyei Napló, mely újraindulásakor, 1920-ban irodalmi rovatot is nyit, s egy sor feltörekvő új erőt és emigráns írókat von műhelyébe, különösen az első periódusban, a másik pedig Újvidék, ahol a Pécsről érkezett Csuka

Zoltán már a húszas évek elején hozzálát a vajdasági avantgarde megszervezéséhez. *Út* című folyóiratát, mint annyi más kezdeményt is, viszonylag gyorsan elnyeli a közöny, Csuka Zoltán azonban nem vesztí el kedvét. Nemsokára már a *Képes Vasárnapot* szerkeszti, s ennek mellékleteként 1928 szeptemberében Szenteleky Kornállal megindítja a *Vajdasági Írást*.

Szenteleky örömmel áll a vállalkozás élére, bár a vajdasági táj sötét háttere kételyeit is ébresztgeti. „Íme, itt vagyunk és megindulunk – kezdi programadó cikkét.¹ – Szűkösen, szegényesen, de hitesen, bíborló bizakodással megyünk, menetelünk, és hisszük, hogy boldog holnapok lesznek útjelzőink. Célunk tiszta, akarásaink nemesek, a kultúra komoly és becsületős munkásai szeretnénk lenni ezeken a hasábokon és ezen a lapos, tunya, tengeri-termékeny földön, ahol élünk, küzdünk, álmodunk. Ez a föld kövér, kevély gabonát terem, de itt nemigen tud gyökeret verni a gondolatnak, az álomnak, a szépnek virága, mely nem hajt hasznot és nem jelent életfeltételt. A bőséges, vegetatív öröмок élvezése, a boldog, egyszerű, telthasú materializmus mostohán bánik a szellemmel, mely messze, sugarak és sasok magasságában szeretne szállni, de melyet ezen a tájon mindig visszahúz az anyag súlyossága és túlértékelése.”

Ennek a csaknem lírába átcsapó, elégikus bizakodásnak jegyében Szenteleky eleve elzárkózik attól, hogy valamely irányzat, világnézet vagy művészi hitvallás szócsövévé fejlessze a mellékletet. Ehelyett a vajdasági írók összefogásának, „kollektív megnyilvánulásának” eszméjét hirdeti meg, s olyan folyóiratot ígér, amely egyrészt „szabadon és feltétlenül helyt ad értékes, komoly irodalmi alkotásoknak”, másrészt „szoros és megértő kapcsolatot” keres a szerbhorvát kultúrával, de odafigyel az „új magyar szigetek” kulturális törekvéseire is. A kijelölt útnak megfelelően Gergely Boriskától kezdve Tamás Istvánon át egészen Haraszti Sándorig és Somogyi Pálíg valóban mindenki publikálhatott a lapban. A jugoszláv irodalmak eseményeinek követését Mladen Leskovac segítőkészsége könnyítette meg, a szlovákiai és a romániai magyar írókat pedig főként Fekete Lajos mutatta be.²

Az eleinte vékonyka, széthulló füzetekben megjelenő *Vajdasági Írás* 1929 elejére folyóirattá erősödött. Ám még mielőtt az emblémáján látható stilizált parasztfigura mélyebben a vajdasági humuszba engedhetne volna ekéjét, anyagi természetű okok miatt máris akadozni kezdett az ugartörés, és Szenteleky keserűségére nemsokára ismét folyóirat nélkül maradt irodalmunk. Csuka Zoltán azonban ezúttal sem nyugodott bele a vereségbe. „Mindent legyűrő fiatalságának” lázaival állhatatosan ku-

tatta a megújulás lehetőségét³, és végső fokon neki köszönhető, hogy 1932 tavaszán megszületett két háború közötti irodalmunk leghosszabb életű orgánuma, a *Kalangya*, melynek szerkesztésére szintén Szenteleky nyerte meg.

A *Kalangya* igen fontos szerepet játszott irodalmi életünk megteremtésében, folytonosságának biztosításában, természetes kötődéseinek kiépítésében s annak tudatosításában, hogy literatúránknak önálló életre kell berendezkednie, hisz nem egyszerű függvénye sem a magyar, sem a jugoszláv irodalomnak. A folyóirat egymást váltó szerkesztői tagadhatatlanul polgári utakon kívánták elérni az autochton jelleget, s így többször indokolatlanul sok időt és erőt pazaroltak a helyi színek és sajtóságok föl kutatására, ez azonban nem csökkenti nagyobb mértékben annak jelentőségét, hogy mégiscsak irodalmat és kultúrát teremtettek ezen a tájon. Mindent kockáztatva nem tudták fölemelni szavukat a növekvő embertelenség ellen, és természetesen nem láthatták el a tömegek tudatosításának azt a nehéz feladatát sem, amelyet a Híd vállalt, ám a szélsőségekkel szemben passzív ellenállást is tanúsító kisebbségi elkötelezettségük parancsára mégis kitartóan építkeztek.

Ugyanakkor ma már az is nyilvánvaló, hogy Szenteleky Kornél elméleti alapvetése és szervező munkája nemcsak irodalmunk két háború közötti korszakát határozta meg, hanem közvetlenül vagy közvetve a felszabadulás óta eltelt évtizedek törekvéseit is. Egyesek, a misztifikációtól sem idegenkedve, ismételten megkísérelték reaktiválni a helyi színek elméletét, mások viszont, a mucsaiság, a templomtorony-perspektíva, a muskátlis-árvalányhajás népiesség vak apológiáját látva benne, radikálisan és egyoldalúan elvetették. E megújulón egymásnak feszülő, szélsőséges nézeteknek pusztá megléte is arról tanúskodik, hogy mindmáig nem világítottunk rá megnyugtató módon a Szenteleky-féle couleur locale elmélet létrejöttének okaira, beleértve azokat a társadalmi, politikai és kulturális körülményeket is, melyeknek figyelembevétele nélkül ez az elmélet egykönnyen időfelettivé válhat.

Noha irodalomtörténetírásunk megtette már az első fontos lépéseket a kérdéskör föl mérésére, mindeddig nem mutatott rá kellő nyomatékkal, hogy Szenteleky programja csakis a két háború között tölthetett be pozitív szerepet, minthogy az akkori vajdasági és jugoszláviai élet adottságai kényszerítették napvilágra, azok képezték táptalaját, s azokra is akart visszahatni a maga „kisebbségi” posztulátumaival. Mindebből az következik, hogy Szenteleky elmélete és a *Kalangya* irodalma akkor válhat eleven örökségünké, ha a szükségszerű ellentmondásokra és

rövidzárlatokra is ügyelve, kellő kritikussággal fogunk hozzá a folyóirat tanulmányozásához.

Könyvünk ezeket a munkálatokat szeretné elősegíteni néhány fontosnak látszó adalékkal.